

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ І ЙОГО СТРУКТУРА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто суть економічного механізму та досліджено його структуру. Досліджено проблеми узгодженості державного регулювання і саморегулювання підприємств. Виділено функціональну і забезпечувальну підсистеми та економічні важелі підприємницької діяльності, дана їх характеристика.

Ключові слова: економічний механізм, структура, державне регулювання, саморегулювання

Kutsyk V., Pushchuk V.

ECONOMIC MECHANISM AND IT STRUCTURE: THEORETICAL ASPECTS

The essence of economic mechanism is considered and its structure is examined. The problems of coordination of enterprise state regulation and self-regulation are analyzed. Functional and protective subsystems are revealed; economic levers of entrepreneurial business are characterized.

Keywords: economic mechanism, structure, state regulation, self-regulation

Вступ. В умовах посилення процесу євроінтеграції висуваються нові вимоги до діяльності вітчизняних підприємств. Щоб підприємства могли впоратися з тиском на світовому ринку, необхідно, насамперед, ефективно сформувати економічний механізм діяльності. Адже, економічний механізм виступає ключовим у системі господарського механізму. Від його ефективності на підприємстві залежить розвиток економіки нашої держави.

Процес євроінтеграції спричиняє певні зміни у структурі економічного механізму, тобто змінюється значення кожного з елементів економічного механізму і сама структура дещо видозмінюється.

Дуже великий вплив на діяльність підприємств має співвідношення державного регулювання і саморегулювання підприємств, тобто проблеми їх узгодженості. Від того, як побудоване державне регулювання, залежать які функції буде виконувати саморегулювання підприємств, тобто друге прямо залежить від першого.

Аналіз досліджень і публікацій. Варто зазначити, що поняття “економічний механізм” почали використовувати лише на кінець ХХ – початок ХХІ ст., до того часу вживалося поняття “механізм” Сутності, структурі та аналізу економічного механізму були присвячені праці як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, серед яких: Е. Маскин, Б. Райзберг, В. Москаленко, Л. Павлова, Л. Гурвіц, І. Бухтоярова, О. Козлова, С. Воеводіна, Р. Майерсон, Ю. Лисенко, В. Москаленко та ін. Велику роль у дослідженні проблем узгодженості державного регулювання і саморегулювання відіграли такі вчені, як: А. Сміт, С. Серьогіна, Ф. Шахмалова, В. Мамутов, М. Чумаченко, А. Новиков та ін. Проте, на даний час, потребує вдосконалення поняття “економічний механізм” та визначення його структури в умовах посилення процесу євроін-

теграції, а також дослідження проблем узгодженості державного регулювання і саморегулювання підприємств.

Викладення основного матеріалу дослідження. Для того, щоб досліджувати поняття “економічний механізм”, насамперед необхідно визначитись у такому дискусійному питанні, як “взаємозалежність господарського і економічного механізму”. Одні науковці прирівнюють господарський механізм до економічного [6], інші запевняють, що господарський механізм складається з двох комбінацій: “організаційна структура управління” і “економічний механізм” [1]. На нашу думку, економічний механізм є найвагомим господарським механізмом. Це можна пояснити, тим, що “економіка” – це мистецтво ведення господарства. Тому варто розглядати економічний механізм у межах господарського. Думки вчених щодо економічного механізму та його структури є різні (табл. 1).

Таким чином, розглянувши трактування поняття “економічний механізм” та визначивши склад його елементів, можна зауважити, що: по-перше, всі дослідники по-різному дають визначення досліджуваному поняттю; по-друге, деякі з вчених просто виділяють його як частину господарського механізму і зазначають склад, тобто не розкривають сутності.

На нашу думку, економічний механізм – це цілісна система, у межах господарського механізму, яка містить у своєму складі функціональну (аналіз, планування, облік і контроль, ціноутворення) та забезпечувальну (методи, норми, нормативи) підсистеми та економічні важелі (ціни, тарифи, пільги), які виступають орієнтиром підприємницької діяльності. Для більш поглибленого дослідження економічного механізму доцільно виділяти в окремий елемент - стимулюючі заходи, підґрунтям

яких є науково-технічні нововведення, управління за центрами відповідальності і якість продукції. Метою економічного механізму є одержання бажаного результату, за допомогою створення необхідних умов.

Варто зазначити, що в період посилення процесу євроінтеграції важливим індикатором успішності бізнесу посідає корпоративна культура, тому доречно буде в структурі економічного механізму виділяти ще корпоративну культуру. Метою останньої є забезпечення толерантного ведення бізнесу та формування нових якісних взаємозв'язків між бізнес-структурними елементами при вирішенні фірмових стратегій, а також отримання максимальної дохідності будь-якого підприємства.

При розгляді економічного механізму дуже важливим є дослідження проблем узгодженості державного регулювання і ринкових важелів саморегулювання підприємства. Насамперед доречно зазначити, що держава встановлює “правила гри” на ринку. Як свідчить практика багатьох країн та наш вітчизняний досвід, сучасне суспільство вимагає з'єднання ринкового саморегулювання із державним, адміністративним і законодавчим механізмом за допомогою, насамперед, фінансово-економічних важелів. Якщо розглядати економіку України, то варто зазначити, що для неї характерним є парадоксальне явище: з одного боку існує надмірний державний контроль над економічними процесами, а з другого – недостатність ефективного державного управління господарським комплексом [13].

Таблиця 1

Підходи вчених до визначення поняття “економічний механізм” та його структури

Автор і джерело	Сутність поняття	Структура (складові елементи)
Г. Я. Ільницька [4, С. 292]	основна частина господарського механізму підприємства, що включає економічні методи, способи, форми та інструменти впливу на економічні відносини і процеси	-
Й. С. Завадський [3, С. 81]	складовий елемент господарського механізму, що включає економічні стимули (державні економічні стимули виробництва й матеріальні стимули праці) та важелі (планування, госпрозрахунок, фінансування, умови реалізації продукції, виробничо-технічне обслуговування, умови господарювання, різні ліміти, собівартість продукції, рентабельність виробництва тощо	-
Л. Н. Павлова [12, С.11]	сукупність взаємозалежних важелів і методів планового впливу на виробництво, обмін, розподіл і споживання	складова частина господарського механізму включає в себе такі елементи: планування і прогнозування, організацію суспільного виробництва, економічне стимулювання, ціноутворення, фінансово-кредитний механізм
О. В. Козлова, В. П. Москаленко [10, С.173]	цілісна система, яка складається з двох взаємодіючих підсистем – функціональної та забезпечувальної	складова частина господарського механізму. Функціональна підсистема включає: планування, стимулювання та відповідальність, науково-технічний прогрес, керування якістю продукції, раціональне використання ресурсів, охорона навколишнього середовища. Забезпечувальна підсистема включала фінансування
Б. А. Райзберг [8, С.369]	цілісна система, яка обов'язково повинна мати економічні важелі та використовуватися в якості інструментів впливу на економічні процеси підприємства	складова частина господарського механізму економічні важелі включають: ціни, тарифи, відсоткові ставки, пільги, санкції та інше
С. О. Воеводін [2, С.3]	сукупність елементів, які включають в себе управління, нормування, облік результатів і витрат, відповідальність та матеріальне заохочення інформаційне, ресурсне, і організаційне забезпечення	складова частина господарського механізму
Ю. Лисенко [5, С.86]	перетворення процесу трудової діяльності (рух матеріальних і духовних потреб членів суспільства) у рух засобів виробництва та його кінцевих результатів спрямованих на задоволення платоспроможного попиту споживачів	складова частина господарського механізму
Л. Гурвіц, Р. Майерсон, Е. Маскин [10]	взаємодія між суб'єктами та центром	складається з трьох стадій: центр, повідомлення, результат

Державне регулювання виконує певні функції, які саморегулювання ринкових важелів підприємства виконувати не в змозі, це, насамперед, правове забезпечення, а інколи – необхідне коригування з боку держави. Мета державного регулювання підприємницької діяльності суб'єктів господарювання реалізується через три основні функції:

1) створення умов цивілізованого функціонування ринку: визначення форми власності суб'єктів господарювання й управління; створення механізму забезпечення виконання господарських договорів; попередження суперечок між господарюючими суб'єктами і їх розгляд в судовому порядку; захист інтересів та споживачів продукції суб'єктів господарювання; встановлення грошової системи; встановлення стандартів тощо;

2) стратегічне планування науки й науково-технічного прогресу;

3) рішення макроекономічні проблеми: обсяг національного виробництва; пропорційність розвитку; темпи економічного зростання; зовнішньоекономічний баланс країни; рівень зайнятості працездатного населення; соціальний захист [14].

У ринковій економіці основна роль у координації господарської діяльності належить ринку. У системі вільного підприємництва, – пише П. Самуельсон, – ні окремі люди, ні організації спеціально не вирішують триади економічних проблем... що, як і для кого виробляти. І наводить приклад міста Нью-Йорка, яке забезпечується різними товарами з різних штатів і різних куточків земної кулі з допомогою ринку. Усе це здійснюється без примусу та без централізованого керівництва якогось колективного органу [15].

Оскільки для України характерна змішана економіка, то важливим є поєднання державного регулювання і ринкових важелів саморегулювання підприємств.

Дискусії, щодо визначення місця державного регулювання і ринкового саморегулювання ринку не припиняються. Спробуємо визначити концепції щодо механізмів регулювання економічних систем та факторів, що впливають на співвідношення держави та ринку.

Одним із механізмів саморегулювання економіки є концепція класичної школи, де в умовах повної економічної свободи для суспільства характерним є формування механізму конкуренції. Даний механізм виконує функцію погодження економічних інтересів, А. Сміт назвав його “невидимою рукою ринкового регулювання” [9, С. 331]. За цих умов держава виконує роль забезпечення безпеки і правопорядку та захищення приватної власності. Отже, принципом класичної школи виступало невтручання держави в економіку, варто зазначити, що неокласики також були прихильниками представленої концепції.

З монополізацією виробництва, концентрацією та централізацією капіталу відбуваються зміни у механізмі функціонування економіки. З боку держави посилюється її регулювання, створюється концепція централізовано-планової економіки. За такого підходу до принципів функціонування держави в економіці можлива загроза свободі ринку.

Будь який бізнес націлений на прибуток і реалізує лише вигідні проекти, а проекти, які цим критеріям не відповідають лишаються поза увагою, що в свою чергу призводить до соціально-економічних проблем у суспільстві. За даних умов держава розширює свої функції регулювання економіки (“регулююча рука держави” [7, С. 94]). З цього випливає висновок, що державне регулювання і саморегулювання ринку доповнюють один одного та державне регулювання економіки розвивається разом із ринком.

Індустріальний тип розвитку ввів нові інтегруючі механізми, у яких формується громадське суспільство, для якого характерним є механізм саморегулювання поєднання особистих і громадських інтересів. Тут держава бере на себе роль забезпечення балансу суспільних інтересів, соціальної стабільності і захисту національних інтересів при проведенні внутрішньої та зовнішньої політики [7, С. 95]. Варто зазначити, що для громадського суспільства притаманною є регулююча функція.

Історія пошуку оптимального співвідношення між масштабами і формами державного втручання в економіку та ступенем розповсюдження конкурентних, саморегулюючих механізмів [7, С. 96].

Проаналізувавши деякі засади узгодженості державного регулювання та ринкових важелів саморегулювання, можна стверджувати, що ситуація, яка склалася в Україні на даний час, виходить за межі воєвиявлення інтересів ринку, що пояснюється надмірним тиском з боку держави. Реформи, які проводяться державним регулюванням економіки, через незнання історичних особливостей своєї країни, не сприймаються суспільством.

Перехід до ринкової економіки передбачає у своєму складі певний перелік заходів, серед яких є дерегулювання. Деретулювання – форма державного впливу на суспільно-економічні процеси економіки, що полягає у запровадженні комплексу заходів, спрямованих на досягнення соціального та економічного ефекту в сфері підприємництва. Воно виявляється в обмеженні втручання органів виконавчої влади у фінансово-економічну діяльність суб'єктів господарювання, усуненні адміністративних і організаційних перешкод у розвитку підприємницької ініціативи, а також запровадженні ефективних механізмів державного регулювання економічних процесів у країні [16].

В Україні запровадження ринкової системи потребує паралельного розширення ринкового саморегулювання економіки та звуження її урядового регулювання. Це об'єктивна необхідність – витіснення адміністративних методів, які є суб'єктивними, неточними, помилковими, діють поза ринковими мотиваціями. Замість них повинні діяти непрямі методи урядового регулювання економіки, що посилюють дію ринкової системи і доповнюють саморегулювальні механізми.

Можна виділити такі перетворення у системі державного управління розвинутих країни: 1) скасовувався будь-який адміністративний розподіл товарів і послуг, заохочувалися збільшення виробництва споживчих благ і конкуренція; 2) вивільнення ціноутворення з-під адміністративного

тиску; 3) звужена сфера бюджетного перерозподілу фінансів економіки; 4) у Європі підприємства усіх форм власності були позбавлені бюджетних інвестицій та субсидій; 5) надання певної гнучкості ринку робочої сили, особливо у європейських країнах; 6) перетворення у кредитно-грошовій сфері у Європі. Центральні банки перестали штучно збільшувати грошову масу для задоволення соціальних чи державних потреб та девальвувати курс власної грошової одиниці; 7) країни Західної Європи з 1950-х років перейшли до трансформування своїх міжнародних економічних відносин (утворення єдиного економічного простору) [17].

Висновки. Якщо розглядати економіку України за представленим екскурсом, то варто зазначити, що для неї існує ряд недоліків, серед яких: митна політика; негативний вплив ПДВ на діяльність підприємств; залучення прямих європейських інвестицій та інші. Тому, в Україні необхідні об'єктивні перетворення, які повинні враховувати досвід розвинутих країн. А зважаючи на особливості нашої країни, все ж таки потрібно зміцнення ринкових важелів саморегулювання економіки і, відповідно, - підприємств.

Ефективність функціонування підприємств не можливе без постійного вдосконалення економічного механізму, який регулює їх діяльність. Економічний механізм посідає центральне місце у системі господарського механізму. Адже різні процеси, зокрема посилення євроінтеграції, висуває нові вимоги до якості управління діяльності підприємств. Важливим є скорочення державного регулювання діяльності та розширення саморегулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артюх О. В. Роль експрес-діагностики фінансово-господарської діяльності в управлінні підприємством / О. В. Артюх // Формування ринкової економіки. – К. : КНЕУ, 2003. – С.345-353.
2. Воеводин С. А. Экономический механизм управления промышленным производством. Методика и практика организации : [науч. издан.] / С. А. Воеводин. – К. : Вища школа, 1991. – 159 с.
3. Завадський Й. С. Управління сільськогосподарським виробництвом у системі АПК : [підручник] / Й. С. Завадський. – К. : Вища школа, 1992. – 367 с.

4. Ільницька Г. Я. Формування фінансово-економічного механізму управління підприємством / Г. Я. Ільницька // Науковий вісник. Український державний лісотехнічний університет: Зб. наук.-техн. праць. – 2004. – Вип. 14.7. – С. 291–294.

5. Лисенко Ю. Організаційно-економічний механізм управління підприємством / Ю. Лисенко, П. Єгоров // Економіка України. – 1997. – № 1. – С. 86.

6. Павлов В. І. Економічний механізм функціонування підприємства: навч. посібник / В. І. Павлов, І. В. Кривов'язюк / [М. І. Долішній (ред.)] / Луцький державний технічний університет ; Інститут регіональних досліджень НАН України. – Луцьк : Настир'я, 1999. – 114 с.

7. Пилипенко Г. М. Характер взаємодії механізмів державного регулювання та саморегулювання у сучасній змішаній економіці / Г. М. Пилипенко, Ю. І. Пилипенко // Наукові праці ДонНТУ. – 2007. – Вип. 31-1. – С. 93-98. – (Серія Економічна).

8. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. М. Лозовский, Б. А. Стародубцева. – М. : ИНФРА – М, 1996. – 496 с.

9. Сміт А. Дослідження про природу та причини добробуту націй / Сміт А.; [пер. О. Васильєвої, М. Межевікіної, А. Малівського]. – К.Port-Royal, 2001. – 594 с.

10. Теория экономических механизмов (Нобелевская премия по экономике 2007 г. часть №1) (<http://institutions.com/theories/259-2007-1.html/>).

11. Теория управления социалистическим производством: [учебник для студентов экономических специальностей] / [под. ред. О. В. Козловой]. – М. : Экономика, 1979. – 368 с.

12. Фінансово-економічний словник / [под. ред. А. Г. Загороднього, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко], 2007.

13. <http://uchni.com.ua/pravo/131/index.html?page=4>

14. <http://bukvar.su/jekonomika/page,2,207440-Gosudarstvennoe-regulirovanie-i-samoregulirovanie-predprinimatel-skoiy-deyatel-nosti.html>

15. http://pidruchniki.ws/12210605/politekonomiya/derzhavne_regulyvannya_rinkovih_vidnosin

16. <http://cyclop.com.ua/content/view/1038/58/1/15/>

17. <http://www.epravda.com.ua/publications/2013/12/2/406320/>